

ศึกษาวิเคราะห์การขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF DEFILEMENT REFINEMENT
TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

ธนัทพร อุทัยสุทธิจิตร*

Thanatporn Uthaisuttijit

E-mail: sonk101@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษา การขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์การขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเอกสาร ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปอุปนัย บทความวิจัยนี้จะนำเสนอเฉพาะวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เท่านั้น ผลการวิจัยพบว่า : กิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นเจตสิกธรรมประเภทหนึ่ง กิเลสไม่ใช่เนื้อแท้ของจิตใจ กิเลสเป็นเหตุให้จิตของคนที่ตายแล้วย่อมเวียนว่ายตายเกิดต่อไปไม่มีเวลาสิ้นสุด การขัดเกลากิเลสด้วยอาศัยหลักพระวินัยปิฎกเพื่อขัดเกลากิเลสอย่างหยาบ หลักพระสุตตันตปิฎกเพื่อขัดเกลากิเลสอย่างกลาง หลักพระอภิธรรมปิฎกเพื่อขัดเกลากิเลสอย่างละเอียด กิเลสจำแนกออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ โลภะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการอยากได้ โทสะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการขัดเคือง และโมหะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการลุ่มหลง รวมเรียกว่าอภิสมมุตติจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ กิเลสอย่างหยาบ กิเลสอย่างกลาง กิเลสอย่างละเอียด กระบวนการเกิดของกิเลส คือกระบวนการที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กันในรูปกระแสแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกัน มีลักษณะสัมพันธ์กับอารมณ์หรือสิ่งเร้าแบบเป็นระบบวงจรโดยไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ โทษของกิเลส ได้แก่ ราคะมีโทษน้อยแต่คลายช้า โทสะมีโทษมากแต่คลายเร็ว และ โมหะมีโทษมากแต่คลายช้า

คำสำคัญ : การขัดเกลา, กิเลส.

ABSTRACT

The purpose of this research is to 1) study the passion according to Theravada Buddhist philosophy; 2) study the refinement of desires according to Theravada Buddhist philosophy; and 3. analyze the refinement of desires according to Theravada Buddhist philosophy. Samples used include Tipitaka, commentary, textbooks and related research papers. The document is a qualitative research study with information that has been analyzed in the form of inductive conclusion. This research article will discuss only objective 1. The research found that passion in Theravada Buddhist philosophy is a kind of Dharma. Passion is not the essence of the mind. Passion causes the souls of the dead to perish and die. Refining the passion by relying on the discipline of the Paka to refine the rough passion. Principles of Abhidhamma Pitaka refine the desires thoroughly. Passion is divided into 3 types, greed is a passion that causes mental symptoms, anger is a passion that causes

* นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

mental discomfort, and Illusion the passion that causes the mind to become enchanted. Collectively, they are called unwholesome roots, and are classified into 3 types, including rude passion, Central Passion and Thorough passion. The ongoing Dharma process relates to each other in the form of causality having a relationship with emotions or stimuli as a circuit system without beginning or end. Blame of passion, including Sensuality has little penalty with slow release. Anger is very punishable, with quicker release and rulers are severely punished with slow release.

Keywords : Refinement, Defilement.

บทนำ

เมื่อผู้ใดได้ปฏิบัติตามหลักธรรมย่อมรู้เท่าทัน เห็นโทษ และสลดกิเลสเหล่านั้นได้ ผู้นั้นย่อมเป็น ผู้หลุดพ้นจากปัญหา ความทุกข์ที่เกิดจากกิเลส สิ่งที่ได้คือการเกิดประโยชน์สุขต่อตนเอง จิตใจที่ได้พัฒนาจะมีคุณธรรม จริยธรรม สูงขึ้น เป็นผลพลอยได้ตามมา ย่อมมีต่อชุมชนและสังคม มีความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกัน ซึ่งเป็นคุณค่าและประโยชน์ที่ได้จากการขัดเกลากิเลสตามหลักธรรมคำสอน ดังนั้น เมื่อกิเลสยังเป็นต้นตอและรากเหง้าของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของมนุษย์และการดำเนินและดำรงชีวิตประจำวันของคนในสังคม อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาน้อยใหญ่มากมายที่เกิดขึ้นอยู่เนืองๆ จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าหาต้นเหตุของกิเลส และวิธีที่ขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพิ่มเติม ให้เกิดความชัดเจนทั้งในแง่ของหลักธรรมและวิธีปฏิบัติตนที่ถูกต้อง และเมื่อได้นำหลักธรรมนั้นมาใช้ผลลัพธ์ที่ได้ตามมาจะเป็นอย่างไร จึงได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การ

ขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” ซึ่งจะเป็นแนวทางประยุกต์วิธีการขัดเกลากิเลสที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์การขัดเกลากิเลสตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยมีดังนี้

1. ขึ้นรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย สํารวจและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป แหล่งข้อมูลที่สำคัญ

คือ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล คือนำข้อมูลที่ได้มาจากข้อที่ 1 มาทำการแยกแยะ จัดประเภท ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย และศึกษาข้อมูลที่ได้นำไปเขียนลงในบทที่ 3, 4 ตามความสอดคล้องและเหมาะสมแก่นเนื้อหาของการวิจัย และวิเคราะห์ พร้อมทั้งเสนอแนวความคิดตามวัตถุประสงค์การวิจัย ประกอบกับทัศนะของผู้วิจัยต่อไป

3. ขั้นนำเสนอผลงานการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอนด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) ตามความเหมาะสมแก่นเนื้อหาในบทต่างๆ ตามลำดับ จึงนำเสนอคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ปรับปรุงให้ถูกต้อง และมีความน่าเชื่อถือเรียบร้อยแล้วจึงเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อไป

สรุปผลการวิจัย

กิเลสเป็นเจตสิกธรรม เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตและทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นมัว ขัดขวาง การเจริญทางใจ และเป็นเหตุให้คนเราเวียนเกิดเวียนตายนับภพชาติไม่ถ้วน ถือเป็นอกุศลมูล

คำสอนเรื่องกิเลสในคัมภีร์ ได้แก่ หลักการในส่วนพระวินัยปิฎกมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อจัดการกับกิเลสอย่างหยาบ อันเนื่องมาจากความประพฤติดังกายและทางวาจา หลักการของพระสูตรต้นตปิฎกเห็นว่ากิเลสเปรียบประหนึ่งไฟ คือ ไฟราคะ ไฟโทสะ และไฟโมหะ ซึ่งเป็นของเราร้อน แผลเผา หมูสัตว์ที่ยังหมกมุ่นในกามทั้งหลาย จิตที่ยังเต็มไปด้วยกิเลส จะก่อให้เกิดความทุกข์เวทนา

กลัดกลุ้ม ไม่สบายกายไม่สบายใจ สามารถจัดขัดเกลากิเลสได้อย่างแท้จริง ด้วยความเพียรเนื่องนิจ หลักการพระอภิธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงธรรม อันหมายถึงกิเลสที่เป็นรากเหง้าหรือต้นตอของความชั่วทั้งปวง คือ โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อกิเลส 3 อย่างนี้มีอำนาจเหนือเรา อีกทั้งขาดสติยับยั้งชั่งใจก็จะแสดงออกมาทางกายทางวาจา และทางใจ อันก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น สภาธรรมที่เป็นกิเลสทั้งหมด เป็นทุกข์เพราะ เกิดขึ้นและดับไป และ เป็นที่ติดข้องของโลภะ ที่เป็นอาสวะกิเลสด้วย รวมทั้ง กุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะเจตสิก ก็เป็นที่ตั้ง ติดข้องของโลภะได้อีกเช่นกัน

การศึกษาความหมายของกิเลสในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ได้ให้ความหมายของกิเลสว่า กิเลสเป็นรากเหง้าหรือต้นเหตุแห่งความชั่วทั้งปวง คือโลภะ โทสะ และโมหะ เป็นของทรมาน อันหมายถึง ของดำ เลว ทำให้เสื่อม ทำให้หมอง เปรียบดังข้าศึก เปรียบได้ดังไฟมีลักษณะเป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟ 3 กอง คือราคะ โทสะ และโมหะนี้ ร้อนเพราะอายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ ผัสสะ ร้อนเพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทานที่เข้าไปยึดมั่น ถือมั่น เนื่องจากไม่มีวิชชาที่มองเห็นตามความเป็นจริง หลงยึดว่า เป็นตัวเป็นตน เป็นมลทิน เป็นสิ่งเศร้าหมอง มีแต่โทษ จัดเป็นอกุศลธรรม ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น กิเลสยังนำไปสู่ทุกขคติภูมิและก่อให้เกิดการเวียนเกิดเวียนตายในวัฏสงสารนี้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น การมองเห็นตามความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ 4 เพื่อละ ลด และขจัดขัดเกลากิเลส

ทั้ง 3 คือ ราคะ โทสะ และโมหะนี้ได้ จึงจะได้
พ้นทุกข์

กิเลสในทัศนะนักวิชาการด้าน
พระพุทธศาสนา สรุปลงได้ว่า เครื่องทำให้
ใจเศร้าหมอง คือ ความโลภ ความโกรธ และ
ความหลง กิเลสที่มักหมักดองในจิตใจของ
เรา เพราะความไม่รู้ มีอวิชชาหรือโมหะ
โลภะก็มีความอยากได้ เมื่อไม่สมหวังที่
ตามมาก็คือ โทสะ จาการากเหง้าทั้ง 3 นี้ ทำให้เกิดกิเลสตัวอื่นๆ ตามมา ทำให้จิตใจเศร้า
หมองและขัดขวางความเจริญทางจิตใจ
กิเลส 3 ประเภท ได้แก่ 1. โลภะ คือ ความ
อยากนี้ มักมีโทษหนัก เพราะเมื่อจิตมีความ
อยากแล้วก็มักที่จะแสวงหาสิ่งเหล่านั้นมา
สนองต่อความอยากที่ตนมีให้ได้ ซึ่งจะนำไปสู่
การประพฤติดันผิดต่อศีลธรรมตามมา เช่น
การปล้นจี้เพื่อขู่เอาทรัพย์สินจากผู้อื่น เป็นต้น
กิเลสประเภทนี้มีโทษน้อย แต่คล้ายซ้ำหรือ
ทำลายยาก 2. โทสะ โทษของโทสะนี้ รุนแรง
นัก เพราะเป็นความคิดประทุษร้ายหรือ
ทำลายผู้อื่น หากเกิดโทสะโดยมิได้ควบคุม
อารมณ์ให้อยู่แล้ว ก็ย่อมที่ระบายนหรือ
แสดงออกซึ่งโทษะนั้นออกมาทางกาย เป็น
เหตุก่อเวรก่อภัยต่าง ๆ อันจะนำความ
เดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่น คือ การทำ
ร้ายกาย คิดฆ่า การทุบตีข้าวของ ฯลฯ หรือ
แสดงออกมาทางวาจา คือ การกล่าวคำ
หยาบ ด่าทอ สบประชัญ ผู้อื่นฟังไม่รื่นหู เป็น
ต้น อนึ่ง กิเลสประเภทนี้แม้จะมีโทษมาก แต่
ก็คลายเร็วหรือทำลายง่าย 3. โมหะ มี
ลักษณะของโมหะ (1) เกิดความมืดในจิตใจ
ด้วยความไม่มีปัญญา ความหลงผิด ไม่รู้ตาม
ความเป็นจริง (2) มีอารมณ์เป็นรส (3) มี
ความเห็นอันเป็นมิจฉาทิฎฐิ ที่เห็นความเห็น

ผิดเป็นชอบ เช่นการไม่เชื่อในเรื่องบาป เรื่อง
บุญเป็นต้น ประกอบขึ้นจาก วิจิกิจฉา คือ
สงสัยในพระธรรม คำสั่งสอนในเรื่องการ
ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ อุทธัจจะ คือ ความ
ฟุ้งซ่าน การที่จิตใจวอกแวก คิดไม่เป็นสาระ
ไม่อยู่กับร่องกับรอย ไม่มีสมาธิ หรือการทำ
สมาธิไม่นิ่ง (4) กิเลสอื่นๆที่เป็นโมหะกิเลส
สักกายทิฎฐิ คือ ความเห็นว่ามีตัวตน ตัวตน
นั้นมีความเที่ยง เช่น การเชื่อในสิ่งที่มองเห็น
ด้วยตาเปล่าเท่านั้น สลัปปตปราคาส คือ
ความยึดมั่นในการบำเพ็ญพรต การยึดถือ
อย่างมกมาย เช่นการไปกราบไหว้สัมพะเวสีที่
อยู่ตามต้นไม้ ขอลาภเป็นต้น กิเลสทั้ง 3
ประเภท รวมเรียกว่าอกุศลมูล

ลักษณะของกิเลสในพระไตรปิฎก
แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1) กิเลสอย่างหยาบ เป็นกิเลสที่
แสดงออกทางกาย และทางวาจา คือกายทุจริต
3 ประการ มีการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และ
การประพฤติดีกาม ทางวาจาทุจริต 4
ประการ คือ การพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การ
พูดส่อเสียด และการพูดเพ้อเจ้อ อันเป็นเหตุ
ทำให้เดือดร้อน ที่ปรากฏขึ้นมากมายในสังคม
ปัจจุบัน ดังนั้น การดำเนินชีวิตด้วยความไม่รู้
ในโทษภัย และหลงงมงายไปตามอำนาจแห่ง
กิเลส จึงเป็นชีวิตที่ไร้คุณค่า ไร้ประโยชน์ และ
ยังจะทำให้ประสบกับความทุกข์ในกายภาค
หน้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2) กิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่มี
อำนาจต่อจิตใจ ทำให้ใจไม่สงบ คุกรุ่น เศร้า
หมอง เป็นทุกข์ กลัดกลุ้มรุมใจให้เดือดร้อน
กระวนกระวาย ไม่แสดงออกทางกายและ
ทางวาจา ทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลงไปตาม
อำนาจของกิเลสเหล่านั้น บั่นทอนความสุข

ความสงบของจิตใจ คอยกางกัน ขัดขวางจิต ไม่ให้เห็นสภาพตามความเป็นจริง ปิดกั้นบดบังปัญญามีให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดแล้ว จะทำให้จิตใจของผู้นั้นถดถอยต่ำลง

3) กิเลสอย่างละเอียด กิเลสที่ผูกมัดจิตใจไว้กับทุกข์ เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่สะสมอยู่ในภวังคจิต หรือ จิตไร้สำนึก ของคนเรา ถ้ายังไม่มีอารมณ์ภายนอกมากระทบแล้ว กิเลสชนิดนี้จะยังนอนสงบอยู่ ไม่แสดงอาการปรากฏออกมาให้เห็น เป็นกิเลสที่ละเอียดอย่างยิ่ง และนอนเนื่องอยู่ในชั้นรสันดานของทุกคน จะแสดงตัวก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยมากระตุ้น อุปมาเหมือนตะกอนที่นอนอยู่กันแก้ว น้ำในแก้วดูใสสะอาด ถ้าไม่สังเกตให้ดีจะมองไม่เห็นตะกอนที่สะสมอยู่เบื้องล่าง แต่เมื่อใดน้ำนั้นถูกรบกวน เมื่อนั้นตะกอนจะฟุ้งขึ้นตามแรงกระทบที่น้ำทันที กิเลสขั้นนี้เรียกว่า “อนุสัยกิเลส” กิเลสอย่างละเอียดแบ่งได้เป็น สังโยชน์และอนุสัยกิเลส

สรุปว่า กิเลสจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ กิเลสอย่างหยาบ คือ โลภะ โทสะ โมหะ อย่างหยาบ กิเลสอย่างกลาง คือ โลภะ โทสะ โมหะอย่างกลาง และกิเลสอย่างละเอียด คือ โลภะ โทสะ โมหะ อย่างละเอียด

กระบวนการเกิดของกิเลสตามหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแสดงความจริงตามกระบวนการของมันเอง ที่เป็นไปตามธรรมชาติล้วนๆ การเกิดและการดับของทุกข์อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นไปในแบบสัมพันธ์กันเป็นระบบวงจรที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ โดยมีอวิชชา(ความไม่รู้) เป็นตัวเริ่มต้น แม้ อวิชชาจะได้ชื่อว่าเป็นประธาน แต่อวิชชาก็ยังมีเหตุหรืออสังขยเหตุปัจจัยอื่น อุปมา ดังเมล็ดพืชที่จะงอกงามขึ้นได้ จำเป็นต้องมีเหตุ

อันคือดินและน้ำ เป็นปัจจัยในการงอกขึ้น เป็นต้นฉนั้นใด เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายจึงเปรียบได้ดังเมล็ดพืช อันจึงจำต้องอาศัยเหตุต่าง ๆ มาเป็นปัจจัยดังที่แสดงในวงจรปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเปรียบได้ ดั่งดินและน้ำ มาเป็นปัจจัย จึงจักเติบโตขึ้นเป็นความทุกข์ได้ฉนั้นนั้น กระบวนการเกิดของกิเลส นี้ ได้แก่ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส กระบวนการเกิดของกิเลส จะอยู่ภายใต้กฎปฏิจจสมุปบาทอันเป็นไปตามกฎที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด” กระบวนการเกิดของกิเลส คือกระบวนการที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กันในรูปกระแสแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกัน และกัน มีลักษณะสัมพันธ์กับอารมณ์หรือสิ่งเร้าแบบเป็นระบบวงจรโดยไม่มีจุดเริ่มต้น และจุดจบ

โทษของรากเหง้าของกิเลส ได้แก่ รากะมีโทษน้อย แต่คลายช้า โทสะมีโทษมาก แต่คลายเร็ว โมหะมีโทษมาก แต่คลายช้า จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันในการให้ผลของความชั่วที่กระทำขึ้น ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจที่เป็นอกุศลกรรมที่เป็นเหตุ แต่ที่เหมือนกันคือให้ผลเป็นความทุกข์ทั้งหมดเสมอ และยังเป็นเหตุปัจจัยส่งผลไปให้ได้รับโทษทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร และที่สำคัญที่สุด โทษของกิเลสสามารถขัดขวางการทำฌาน มรรค ผล นิพพาน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ ได้แก่ การนำผลวิจัยนี้ไปใช้เผยแพร่ให้กับพุทธบริษัทได้รับทราบเพื่อขยายความรู้ที่ถูกต้อง หลักการขัดเกลากิเลสตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ควรพิมพ์งานวิจัยนี้มอบแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้รู้เพื่อนับไปปฏิบัติต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป ได้แก่ ควรศึกษาเรื่องการขัดเกลากิเลสอย่างหยาบตามหลักพระพุทธศาสนามหายาน ควรศึกษาเรื่องการขัดเกลากิเลสอย่างกลางตามหลักพระพุทธศาสนามหายาน และควรศึกษาเรื่องการขัดเกลากิเลสอย่างละเอียดตามหลักพระพุทธศาสนามหายาน

แหล่งอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.